

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

This full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/14533>

Please be advised that this information was generated on 2014-11-11 and may be subject to change.

Spaans en Quechua in Ecuador*

Pieter Muysken

Dit artikel bespreekt de wederzijdse beïnvloeding van het Quechua en het Spaans in Ecuador zowel in het licht van hun historische ontwikkeling als van de huidige maatschappelijke situatie op het platteland. Beargumenteerd wordt dat het Spaans de uiterlijke vorm van het Quechua massief beïnvloed heeft via het proces van woordontlening, en het Quechua het Spaans via het proces van tweede-taalverwerving. Deze twee processen worden geplaatst in een algemene theorie van taalbeïnvloeding, en de auteur probeert aan te geven welke beperkingen er zijn op taalbeïnvloeding.

Summary in English

This article discusses the influence that Quechua and Spanish have exerted on each other in Ecuador, both in the light of their historical development and of the structure of contemporary rural society. It is argued that Spanish has massively influenced Quechua outer form through the process of lexical borrowing, and that Quechua has influenced Spanish inner form through second language learning. These two processes are put in the framework of a general theory about the way in which languages can influence one another, and the author tries to indicate what linguistic restrictions there are on interlinguistic influence.

* De in dit artikel vermelde gegevens werden voor een belangrijk deel verzameld in 1978 met steun van WOTRO, de Stichting voor Wetenschappelijk Onderzoek in de Tropen. Ik probeer hier een algemeen perspectief te geven waarbij veel details verontachtzaamd worden; dit verzuim wordt deels met de in de bibliografie genoemde meer technische artikelen goedge maakt. Veel van de inzichten in de sekte over taalbeïnvloeding zijn de vrucht van konversaties over taalvermenging tijdens een verblijf in Montréal, voorjaar 1981, in het bijzonder met C. Lefebvre, J. Reighard, en R. Singh. Omdat dit artikel ver van mijn eigen handbibliotheek werd geschreven is het aantal referenties nogal gering. Daarvoor mijn excuses.

Inleiding

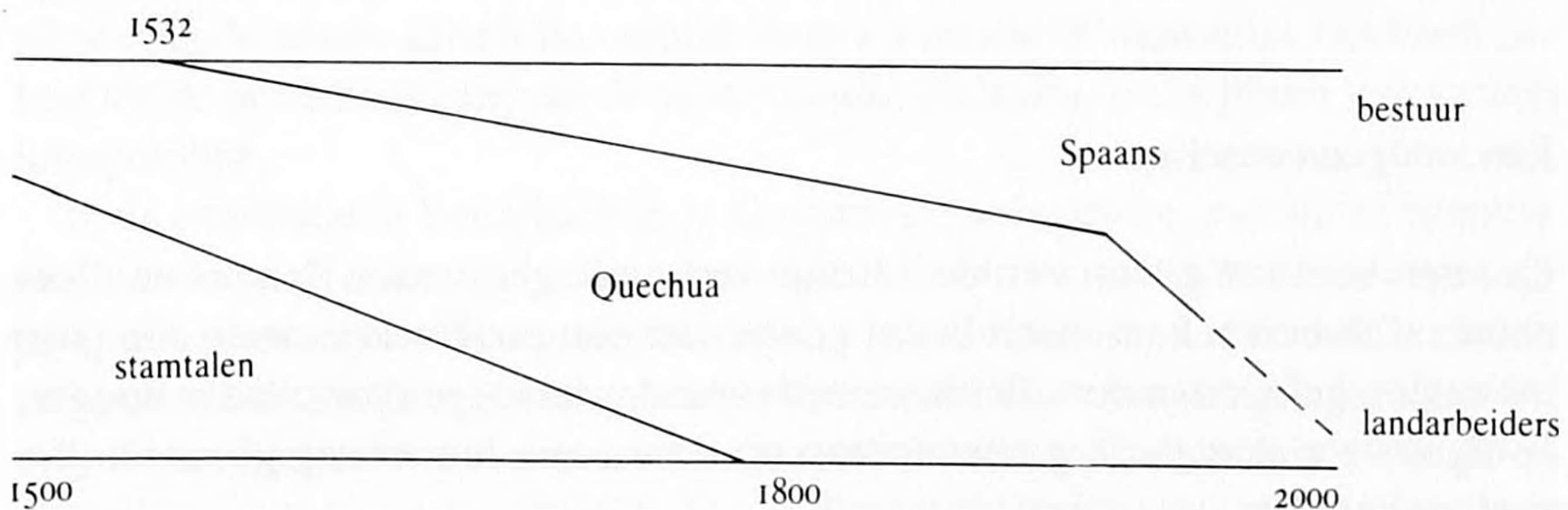
In dit artikel wil ik me vooral bezig houden met de vraag welke taalkundige gevolgen het naast elkaar bestaan van Spaans en Quechua in Ecuador heeft gehad voor de beide talen, en wat voor processen van taalbeïnvloeding we in feite aantreffen. Het contact tussen Quechua en Spaans is altijd asymmetrisch geweest omdat het Spaans de taal van de heersende klasse is, het Quechua de taal van de landarbeiders. Hoe vinden we die asymmetrische verhouding terug in de verschillende aspecten van taalkontakt en taalbeïnvloeding?

Kort gezegd komt het hierop neer: het Spaans heeft de uiterlijke vorm van het Quechua (fonologie, lexicon, derivatieve morfologie) beïnvloed, en het Quechua heeft de innerlijke vorm van het plattelands-Spaans (syntaxis, logische vorm, semantiek) beïnvloed.¹ Dit lijkt op het eerste gezicht bevreemdend, omdat we geneigd zijn meer belang te hechten aan de innerlijke („diepere”, enz.) vorm dan aan de uiterlijke, en in het algemeen verwachten dat het Spaans het Quechua meer beïnvloed zou hebben dan omgekeerd, maar een analyse van de mechanismen van taalbeïnvloeding laat zien dat gegeven de Ecuatoriaanse taalkontaktsituatie, dit het te verwachten resultaat is.

Ik zal beginnen met een kort historisch overzicht te geven. Daarna schets ik een specifieke, maar tamelijk representatieve taalgemeenschap, en tenslotte ga ik in meer detail in op het proces van taalbeïnvloeding.

Historisch overzicht

Er wordt al sinds de vijftiende eeuw in Ecuador Quechua gesproken, en sinds de zestiende eeuw Spaans. Beide talen werden ingevoerd als het gevolg van een verovering en hebben vier eeuwen naast elkaar bestaan en de andere talen, vooral in de hooglanden, verdrongen. In zoverre kan je Quechua en Spaans met elkaar vergelijken, maar verder gaat een vergelijking mank. De rol van koloniale bestuurstaal die het Quechua korte tijd in het Inkarijk vervulde werd al gauw door het Spaans overgenomen. Deze ontwikkeling is in figuur 1 schematisch samengevat.

Figuur 1. De ontwikkeling in de taalsituatie in de hooglanden

De Inka's veroverden in de vijftiende eeuw vanuit Peru Ecuador, en het Quechua begon te functioneren als taal van bestuur en handel en, misschien in de steden, van de ambachtslieden. Als het gevolg van het beleid om kleine groepen, de z.g. *mitimaes*, uit verschillende gebieden van Peru en Bolivia te laten komen, die van huis uit Quechua spraken, kreeg het Quechua een zekere verspreiding. Maar de grote meerderheid sprak een andere taal, die van één van de stammen die voor de Inka's Ecuador beheersten. Sommige van deze talen zijn verloren gegaan. Van andere (Colorado en Shuar bijvoorbeeld) vinden we nog groepen sprekers in de kustgebieden of het Amazone-bekken.

De Spanjaarden brachten na 1532, de verovering van het Inkarijk, het Spaans als koloniale taal, maar bedeeden het Quechua een rol toe als volkstaal voor de indiaanse kaste. De kerk adopteerde spoedig het Quechua als taal van evangelisering. Zo kan verklaard worden dat zeker tijdens de koloniale overheersing het Quechua veeleer in z'n positie is versterkt dan verzwakt. Omstreeks 1800 sprak de hele indiaanse kaste in de hooglanden Quechua. Spaans was voornamelijk de taal van de blanken in de steden, maar op de landgoederen en in de werkplaatsen werden de orders in het Quechua gegeven.²

Die situatie is nu veranderd. Als het gevolg van de mechanisering van de landbouw, pogingen tot landhervorming, ontwrichting van de indiaanse gemeenschappen, mobilisatie van de arbeidskrachten, en de groei van de steden³, zijn steeds meer indianen, zelfs op het platteland, ook Spaans gaan spreken. Hierop kom ik later nog terug.

Sommige schrijvers vragen zich af of het Engels als koloniale taal terrein aan het winnen is in Ecuador. Ondanks het enorme prestige dat die taal geniet, onderwijs van het Engels als tweede taal op alle niveaus (zelfs in sommige provincieplaatsen tot op de kleuterschool toe) en (onder meer door Fulbright en USIS financieel ondersteunde) pogingen om het onderwijs van het Engels te verbeteren, blijkt dat nauwelijk het geval. Alleen in de toeristensektor in de grote steden, in de banken, enz. spreekt een aantal mensen Engels, daarbuiten praktisch niet. Of dit nu ligt aan het geringe bereik van het onderwijs in het algemeen, aan het bestaan van allerlei onbewuste afweermechanismen, een gering feitelijk nut van de kennis van het Engels, of een combinatie hiervan, is me niet bekend.

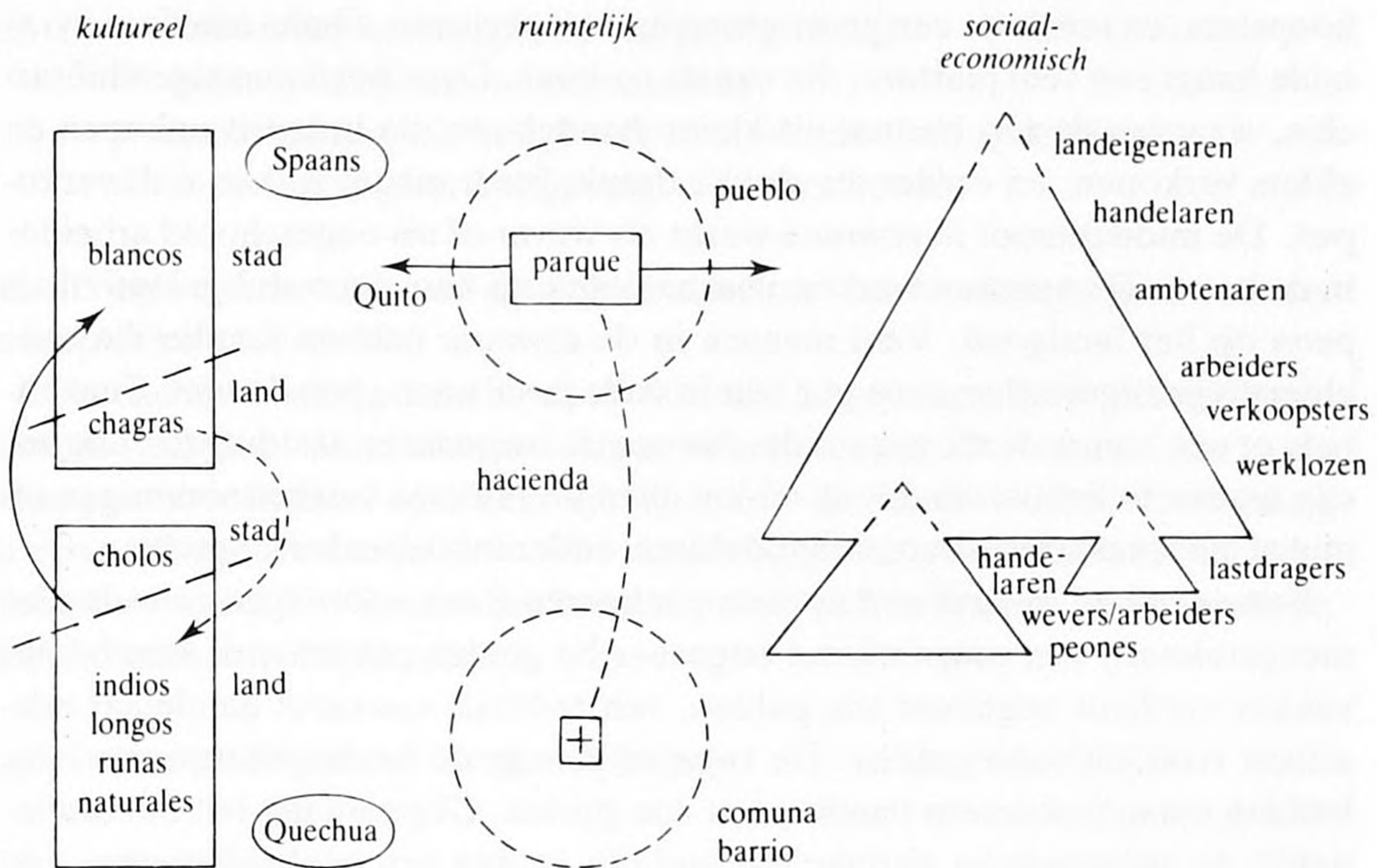
Een taalgemeenschap

Om een beeld te geven van de huidige verhoudingen tussen Spaans en Quechua zal ik een schematisch beeld geven van een provincieplaatsje van 3000 inwoners, gelegen in de vallei tussen de twee Andesruggen, op 2800 m hoogte. In figuur 2 ziet men de gemeenschap op drie manieren weergegeven: cultureel, ruimtelijk, en sociaal-economisch.

Kultureel gezien zou je kunnen zeggen dat er twee soorten mensen zijn:

blanken en indianen. Deze soorten of kasten korresponderen niet of nauwelijks met rassen. Het is wel zo dat indianen er in het algemeen donkerder uitzien dan blanken, maar zeker niet zo dat de blanke groep weinig of geen indiaans bloed zou hebben, en omgekeerd. In het algemeen wonen de blanken in de steden en de indianen op het platteland, maar er is een kleine categorie blanken, de *chagra's*, die op het land wonen, en een groep indianen die in het stadje wonen, de *cholo's*. De termen *chagra* en *cholo* zijn duidelijk gering-

Figuur 2. De taalgemeenschap

schattend. Iedereen op z'n plaats: blanken horen in de stad, indianen horen op het land. Indianen heten *longo* (? „jongen”), *runa* (Quechua „mens”), *natural* (Spaans „natuurmens”), of *indio*. Blanken heten *blanco*. In de stad kunnen *cholo's* *blanco's* worden, na twee generaties, en *chagra's* kunnen indiaan worden. Het eerste komt veel vaker voor. Sinds de Onafhankelijkheid, begin negentiende eeuw, groeit het aantal *chagra's* en *cholo's* gestaag. Dit heeft geleid tot de herdefiniëring van *blanco* en *indio* als kulturele in plaats van raciale categorieën.

In de provincie in Ecuador heb je kleine regionale centra, *pueblo's* (Spaanse nederzettingen), omringd door *comuna's* of *barrio's* (indiaanse gemeenschappen). De *comuna* heeft een eigen kapel, maar de pastoor komt enkele malen per jaar uit de *pueblo*. Vaak grenzen de *comuna's* aan *hacienda's*, landgoederen, en werkt een aantal mensen uit de *comuna* op het landgoed, voor dagloon en graas-, water-, en sprokkelrechten. Het machtscentrum van het plaatsje is het *parque*, duidelijk gedefinieerd, gelegen aan de geasfalteerde hoofdweg

naar Quito, de hoofdstad. Daaromheen ligt een half-stedelijke, half-landelijke zone, waarin ook een aantal *cholo's* woont. Maar iemand met prestige woont aan het *parque*.

Sociaal-economisch zou je een soort stapel van pyramides kunnen onderscheiden. Bovenaan die van het stadje, waarvan de top eigenlijk nauwelijks ter plaatse woont, maar vaak in de hoofdstad of in het buitenland: de landeigenaren. Ter plaatse zijn het voornamelijk de handelaren en daarna de ambtenaren die de toon aangeven, gevolgd door de ambachtslieden, arbeiders, verkoopsters, en tenslotte een grote groep half-werkelozen. Onderaan deze pyramide hangt een veel plattere, die van de *comuna*. Deze heeft een eigen hiërarchie, waarvan de top bestaat uit kleine handelaren die huisvlijt opkopen en elders verkopen, en verder ter plekke drank, frisdranken, suiker, e.d. verkopen. De middenmoot in *comuna* werkt als wever of als ongeschoold arbeider in de bouw. De armsten werken voornamelijk op hun eigen stukje land of als *peon* op het landgoed. Veel mensen in de *comuna* hebben familie die naar elders is gemigreerd en eens per jaar in volle praal naar „huis” komt. Tenslotte is er een kleine derde pyramide, die van de *cargadores*, lastdragers, afkomstig uit een indiaanse streek op 60 km afstand. Hiervan werken sommigen op min of meer vaste basis voor de handelaren, anderen zoeken losse vrachten.

Een *peon* had in 1978 een monetair inkomen (teelt voor eigen gebruik niet meegerekend) van omgerekend ongeveer 80 gulden per maand. Een bouwvakker verdient ongeveer 200 gulden, een redelijk succesvol handelaar misschien 1000 tot 1200 gulden. De twee of drie grote landeigenaren tenslotte hadden maandinkomens van 8 tot 10 000 gulden. Gegeven het feit dat uiteindelijk de economische activiteiten van het gebied een eenheid vormen (de *peon* is in dienst van de landeigenaar), moeten we ons afvragen of het terecht is om de gemeenschap te presenteren als een „tros” pyramides, in plaats van één grote pyramide. Ik heb voor de overzichtelijkheid de groepen gescheiden gehouden, maar later zal duidelijk worden dat dit in sociolinguïstisch opzicht niet terecht is.

Hoe zijn de talen nu verdeeld in deze gemeenschap? De *parque* is het centrum van uitstraling van de nationale standaardvariëteit van het Spaans: een (commercieel) radiostation, regeringsbulletins, telefooncentrale, enz. Achterin de *comuna*, op de hellingen, wordt alleen Quechua gesproken. Daartussen ligt een rijke schakering aan taalvariëteiten. Voor we deze gaan bespreken is het misschien beter processen van taalbeïnvloeding nader te gaan bekijken.

Taalbeïnvloeding

Taalbeïnvloeding, of van de andere kant uit gezien, ontlening is in de linguïstische literatuur zeer uitgebreid besproken, maar er is geen overeenstemming wat de ene taal nu precies kan ontlennen aan de andere. Dit komt volgens mij

doordat de nadruk heel vaak gelegen heeft op de definitie van het soort elementen dat ontleend kan worden, linguïstisch gezien, en niet op het soort processen dat tot ontlening kan leiden. Ik meen dat een nauwkeurige analyse van beïnvloedingsprocessen vanzelfsprekend zal leiden tot een voorspelling van wat wel, en wat niet geleend kan worden.

Er kunnen tenminste vier geheel onafhankelijke beïnvloedingsprocessen worden onderscheiden:

- (1) *a* fonetische konvergentie („Sprachbund”)
- b* beïnvloeding via woordontlening
- c* beïnvloeding als het gevolg van tweede-taalverwerving
- d* beïnvloeding als het gevolg van relexificatie.

Ik zal beginnen met (1) *a* en *d* kort te bespreken, om me daarna te concentreren op (1) *b* en *c*.

Fonetische konvergentie treedt op als twee talen lange tijd in hetzelfde gebied en vaak door dezelfde mensen gesproken worden. De klanken van beide talen gaan steeds meer op elkaar lijken, zonder dat er duidelijke beïnvloeding in één richting noodzakelijk is. We vinden vrij veel fonetische overeenkomsten tussen landelijk Spaans en Quechua, en in tenminste één geval parallelle dialektvariatie in beide talen:

(2)	Noord-Ecuador	Spaans	[kazje]	Quechua	[azji]
				„straat”	„goed”
	Zuid-Ecuador		[kalje]		[alji]

Er is geen duidelijke invloed in één richting. Terwijl fonetische konvergentie tamelijk frekwent is, lijken de taalkundige konsekwenties ervan nogal beperkt: in Ecuador tenminste gaat het om late fonologische regels.

Taalbeïnvloeding als het gevolg van relexificatie is een nog nauwelijks bestudeerd en controversieel proces. Relexificatie treedt op als sprekers de woordenschat van een andere taal overnemen, maar hun eigen grammatika behouden. Het produkt lijkt dan lexicaal op de tweede taal, maar is grammaticaal heel anders. In het geval dat het toch op de een of andere manier met de tweede taal versmelt, kan het hieraan een stel geheel nieuwe grammatikale regels bijdragen. Dit soort beïnvloeding is zeldzaam. Een mogelijk voorbeeld is de absorptie van een aantal specifiek Afrikaanse structuren in de kreolentaal van het Caraïbisch gebied, zonder dat tegelijkertijd het bijbehorende Afrikaanse vocabulair werd ontleend. We vinden in Ecuador een aantal gevallen van relexificatie van Quechua grammatika met Spaanse woordenschat, maar het produkt van deze relexifikatie is meestal niet versmolten met het Spaans, maar veeleer als onafhankelijke taal blijven bestaan. Op het precieze onderscheid tussen relexificatie en tweede-taalverwerving kan ik nu niet ingaan.⁴

Duidelijk is dat via relexificatie in principe elk element van de grammatika van de ene taal kan worden overgedragen in de andere.

Beïnvloeding via woordontlening

Iedereen is het erover eens dat woordenschat direkt ontleend kan worden, vaak door sprekers die beide talen kennen. Hierbij gaat het vooral om zelfstandige naamwoorden, soms om andere kategorieën. Er lijkt een soort hiërarchie te bestaan met betrekking tot het gemak waarmee een bepaalde kategorie ontleend kan worden. Hiervan is (3) misschien een eerste benadering:

- (3) zelfstandig naamwoord > adjektief > werkwoord > voorzetsel > nevenschikkend voegwoord > quantor > determinator > pronomen > clitsch pronomen > onderschikkend voegwoord

Deze hiërarchie is, net als elke andere linguïstische hiërarchie, terug te voeren op een aantal meer algemene principes, zoals:

- (4) Hoofdkategorieën („inhoudswoorden”) zijn makkelijker te ontleen dan funktiewoorden.

Misschien hangt (4) samen met een abstrakter principe zoals:

- (5) Woorden die deel uitmaken van een gestructureerd paradigma (zoals aanwijzende voornaamwoorden: *deze/dit; die/dat*) kunnen minder makkelijk worden geïncorporeerd in de ontlenende taal dan woorden die niet deel uitmaken van een gestructureerd paradigma (zoals *zon, maan*).

Het valt er niet helemaal mee samen omdat voorzetsels bijvoorbeeld gedeeltelijk in paradigma's gestructureerd zijn (*binnen/buiten*, enz.) maar toch hoofdkategorieën zijn. Het is mogelijk dat werkwoorden en voorzetsels minder makkelijk ontleend worden omdat ze naamvallen toekennen:

- (6) Woorden die naamvallen toekennen worden minder makkelijk ontleend dan woorden die geen naamvallen toekennen.

Verder speelt misschien ook vervoeging en verbuiging een rol.

- (7) Woorden die meestal vervoegd of verbogen voorkomen worden minder vaak ontleend dan woorden die morfologisch simplex voorkomen.

Tenslotte kan het geringe ontlene van funktiewoorden misschien verklaard worden uit het feit dat deze vaak expliciet in grammatikale regels worden genoemd:

- (8) Woordcategorieën die als zodanig worden vermeld in grammatikale regels worden minder gauw ontleend dan woordcategorieën die niet als zodanig worden vermeld.

Ik geef toe dat deze principes vaag en soms engszins tegenstrijdig zijn. Ik maak het nog erger door (4)-(8) samen te vatten in één algemeen principe:

- (9) Woordontlening wordt beperkt door principes van paradigmatische en syntagmatische coherentie van de ontlenende taal.

Paradigmatische coherentie wordt bepaald, neem ik aan, door een theorie van de hiërarchische opbouw van kenmerksystemen, en syntagmatische coherentie door een versie van de notie „government” of „regering”.⁵

In het Spaans vinden we in beperkte mate Quechua woordenschat: uitroepen, en zelfstandige naamwoorden op het gebied van de flora, fauna, landbouw, en sociale klassifikatie (zoals *runa* en *chagra*). Verder is er een clitische zinsmarkeerder ontleend aan het Quechua, de „topic” markeerder *-ka*, als in:

- (10) *Antes-ka yo vivia en Ambato*
„Vroeger-TOP ik woonde in Ambato”

Dit element is geen echt affix, maar meer een los woordje dat zich altijd aan het woord ter linkerzijde hecht. Misschien moeten we om gevallen als (10) te verklaren nog een extra principe aan (9) toevoegen:

- (11) Woorden die in de tekstgrammatika een rol spelen worden eerder ontleend dan woorden die in de zinsgrammatika een rol spelen.

Dit principe lijkt veel algemener dan het Quechua/Spaanse geval hier beschreven. In elk geval is het percentage Quechua woorden in het Spaans heel gering. Maar omgekeerd hebben bepaalde Quechua-sprekers tot 50% van hun dagelijkse woordenschat (*types*; afgeleide woorden niet meegerekend) ontleend aan het Spaans. Voor anderen ligt dit percentage op 15 t/m 20%. De gebieden waarop Quechua woorden heeft ontleend aan het Spaans zijn onder meer: huizenbouw, kleding, voedsel, vaten, huishoudelijk gereedschap, materialen, muziekinstrumenten, werktuigen en machines, handelstermen, een aantal dieren, een enkele vrucht, verwantschapstermen, juridische termen, politieke en nationale gebeurtenissen, sociale verplichtingen, sociale status, titels, enkele kleuren, topografische termen, onderwijs, sport en spel, gezond-

heid, talen, maten, enkele lichaamsdelen, richtingstermen, godsdienst, tijds-aanduidingen, gemoedsbeschrijvingen. Deze opsomming geeft te kennen hoezeer vier eeuwen Spaanse overheersing de indiaanse kultuur heeft doordrongen.

In grammatikaal opzicht blijkt ook dat tamelijk veel verschillende woordsoorten ontleend zijn:

(12)	zelfstandige naamwoorden	221
	preminale adjektieven	30
	postminale adjektieven	3
	werkwoorden	70
	voorzetsels	5
	nevenschikkende voegwoorden	6
	quantoren	7
	negatie-elementen	2
	zinsadverbia	15
	adverbia van wijze	1
	groeten en uitroepen	6

Dit zijn absolute getallen en ze moeten daarom voorzichtig gehanteerd worden. Zo zijn bijvoorbeeld minder adjektieven ontleend dan werkwoorden, maar het aantal te ontleenen werkwoorden is veel groter dan het aantal te ontleenen adjektieven, enz. (12) geeft alleen maar een indruk van de reikwijdte van de Spaanse lexikale invloed, en bevestigt in grote lijnen de hiërarchie in (3).

Het ontleenen van suffixen vindt plaats via woordontlening. Het Spaans heeft geen suffixen aan het Quechua ontleend, maar het Quechua wel aan het Spaans. Zo is er het verklein-suffix *-itu/-ita* (vgl. *Juan-ito* „Jantje”), voornamelijk met leenwoorden en in een enkel geval uitgebreid naar een Quechua woord. Verder vinden we de uitgang *-dor*, in het Spaans zowel instrumenteel (*tenedor* „vork”) als agentief (*pensador* „denker”), maar in het Quechua alleen agentief (*awa-dur* „wever”). We vinden een in het Spaans tamelijk onproduktief suffix *-lon* (*dormilón* „slaapkop”), dat in het Quechua, weliswaar onproduktief, als agentief voorkomt (*wachachi-lun* „kraamvrouw”, letterlijk „doen-baarder”). Een ander onproduktief Spaans suffix, ruwweg agentief, *-ndero* (vgl. *curandero* „genezer”) vinden we ook agentief terug in *wayna-ndiru* „schuinsmarcheerder”. Hier is telkens het ontleende suffix via een of meer Spaanse woorden in het Quechua terecht gekomen. Binnen een klasse ontleende woorden wordt een vorm of een regelmatigheid onderkend, die daarna in de grammatika als regel wordt opgenomen. De lexicale bepaaldheid van de ontlening van *-dor*, *-lon* en *-ndero* is zo frappant omdat er in het Quechua een zeer produktief agentief affix bestaat, *-k*, en de ontleende affixen in het Spaans nogal onregelmatig zijn.

Iets dergelijks vindt plaats bij de ontlening van syntaktische structuren. Het

Spaans heeft voorzetsels, het Quechua postnominale naamvalsmarkeerders. Als het Quechua aan het Spaans een voorzetsel ontleent, dan schept het bij produktief gebruik van dat voorzetsel meteen een basisregel als in (13):

$$(13) \quad PP \rightarrow P \text{ NP}$$

Zo vinden we op beperkte schaal het Spaanse voorzetsel *sin* „zonder”, vaak met een ontleende infinitief *-r* aan een Quechua werkwoord:

- (14)   *a sin miku-r ri-rka-ni*   „Ik ging zonder te eten”
               zonder eten *ga-ovt-l*
               b sin sal miku-rka-ni   „Ik at zonder zout”
               zonder zout *eet-ovt-l*

Zo kan je je voorstellen dat een nieuwe woordvolgorde binnen het Quechua mogelijk wordt via ontlening van bepaalde woorden, maar niet uitgebreid wordt voorbij die specifieke woorden. Hetzelfde komt voor bij de ontlening van adjektieven. In het Quechua zijn alle adjektieven prenominaal. In die gevallen dat een Spaans postnominaal adjektief zoals *barato* „goedkoop” wordt ontleend vinden we soms in de Quechua tekst postnominale adjektieven.

Iets dergelijks vinden we bij de Spaans voegwoorden *y* „en”, *o* „of”, en *pero* „maar”, die we ontleend terugvinden in het Quechua, kennelijk met een regel als:

$$(15) \quad S' \rightarrow \text{CONJ } S'$$

terwijl we meestal:

$$(16) \quad S' \rightarrow S' - \text{CONJ}^6$$

krijgen in het Quechua. Een nieuwe basisregel wordt geïntroduceerd. In overeenstemming met het tekstgrammatikaprincipe (II) kunnen alleen Quechua zinnen, maar niet zelfstandige naamwoorden met *y* en *o* met elkaar verbonden worden.

We kunnen ons voorstellen dat via woordontlening klanken en fonologische regels, derivationele affixen, en bepaalde specifieke woordvolgordes kunnen worden ontleend, maar het beïnvloedingsproces is lexikaal bepaald. De kern van de grammatika blijft geheel onaangetast. In feite is er geen enkel grammaticaal proces in het Quechua van Ecuador dat Spaanse invloed heeft ondergaan. Dit in tegenstelling tot de massieve invloed die het Spaans heeft gehad op de uiterlijke vorm van het Ecuatoriaanse Quechua via woordontlening.

Beïnvloeding via tweede-taalverwerving

Uiteindelijk is er een vierde mogelijkheid van taalbeïnvloeding: tweede-taalverwerving. Hoe vindt dit plaats? Een groep sprekers van taal A leert taal B als tweede taal. Dan kan er beïnvloeding plaatsvinden als:

- (17)
- a* Een of meer kenmerken van taal A worden overgedragen in de tussentaal van A naar B, dat wil zeggen het resultaat van de pogingen van de sprekers van A om B te leren;
  - b* Deze kenmerken blijven bestaan in de tussentaal, zelfs als de sprekers van A tamelijk goed B leren;
  - c* Deze kenmerken, afkomstig van A oorspronkelijk, worden in volgende generaties door moedertaalsprekers van B overgenomen, soms als stylistische variant van het oorspronkelijke kenmerk in B dat ermee korrespondeert, soms als niet-standaardvariant.

Deze drie voorwaarden zijn onafhankelijk van elkaar. De intertaal weerspiegelt maar enkele vormelijke kenmerken van de eerste taal, A, en van deze kleine groep blijven er maar enkele bestaan. Tenslotte zijn maar een paar intertaalkenmerken terug te vinden bij moedertaalsprekers.

Wat voor soort restricties op het soort element dat wordt overgedragen volgen uit (17) *a-c*? Niet zozeer structurele restricties, als wel kommunikatieve:

- (18)
- a* Omdat het gaat om het leren van een nieuwe taal, kan de intertaal geen woorden, affixen, en fonologische segmenten uit de moedertaal bevatten.
  - b* Omdat de intertaal gebruikt moet kunnen worden met sprekers van de tweede taal, verdwijnen die elementen uit de intertaal bij gevorderden die de begrijpelijkheid voor moedertaalsprekers in de weg staan.
  - c* Omdat de grammatika van de vroege intertaal uiterst simpel is kunnen geen komplekse structuren en processen worden overgedragen.
  - d* De uiteindelijk in de tweede taal opgenomen elementen moeten te integreren zijn, als variant, binnen het systeem van die taal.

Uit (18) volgt dat het niet om een uiterlijk kenmerk van de beïnvloedende taal kan gaan, dat het niet de kommunikatie met een niet beïnvloede variant in de weg mag staan, dat het geen al te kompleks kenmerk kan zijn, en dat het te integreren moet zijn binnen het nieuwe systeem als variant.

Als we deze criteria toepassen op het Quechua en het Spaans blijkt dat de potentiële invloed van het Quechua via alle Quechua-sprekers die Spaans le-

ren nogal beperkt is. In tabel 1 geef ik een overzicht van een aantal kenmerken van het Quechua, waarvan sommige wel, en sommige niet overgedragen zijn.⁷

Tabel 1. De verspreiding van enkele kenmerken van het Quechua over de intertaal en het niet-standaard-Spaans

	Quechua	Vroege intertaal	Latere intertaal	Geïncorporeerd
XV	90%	70%	40%	20%
adj N	+	±		
bezitter/				
bezeten N	+	?		
NP-naamval	+	NP-Ø/P NP	P NP	P NP
gerundiale				
bijzin	+	+	+	+
–voorop				
–ongel. onderw.				
V-Quechua morf.	+			
N-Quechua morf.	+			
sudden discovery				
tense	+	+	+	+

Ik kan zeker niet verklaren waarom andere kenmerken niet overgedragen zijn, zoals de bezitter N/bezeten N-volgorde, die in het landelijk Spaans van Peru wel algemeen is. Wel geloof ik dat drie kenmerken van het Quechua in het Ecuatoriaans Spaans van de hooglanden zijn opgenomen: de zinsvolgorde met het werkwoord aan het einde (XV), het gebruik van vooropgeplaatste gerundiale bijzinnen, en het gebruik van de voltooide tijd in het Spaans voor de „sudden discovery”-tijd van het Quechua.⁸ Deze drie kenmerken, tenminste, voldoen aan de hierboven genoemde eisen. Ik zal met wat voorbeelden illustreren, uit opnames van eentalige sprekers van het Spaans, afkomstig uit de groep half-werklozen in het stadje van figuur 2.

Terwijl in het standaard-Spaans de volgorde werkwoord-komplement (VX) de meest normale is, kunnen ook daar complementen voorop geplaatst worden. Als er geen lexikaal onderwerp aanwezig is, lijkt dan een XV-volgorde te ontstaan:

- (19)   a   Ø ONDERWERP se jueron a San Pedro?
           gingen naar San Pedro
           „zijn jullie naar San Pedro gegaan?”
        b   a San Pedro Ø ONDERWERP se jueron?

In sommige gevallen komt het onderwerp na het preverbale komplement, (20) a en in sommige gevallen er voor, (20) b. Alleen in het laatste geval kunnen we

echt van een XV-basisvolgorde spreken, maar opvallend is dat dezelfde groep sprekers die veel zinnen van type (20) *b* produceert, ook veel zinnen van types (19) *b* en (20) *a* produceert. De tendens om XV-volgordes te produceren is dan gedeeltelijk het gevolg van het gebruik maken van oorspronkelijke stylistische mogelijkheden, gedeeltelijk een verandering in de basisregels:

- (20)   *a*   *a*   Ambato usted quiere irse?
               naar Ambato u wil gaan
               „u wilt naar Ambato gaan?”
           b   allá ella acostada con el gatito estaba
               daar zij in bed met het katje was
               „daar lag ze in bed met het katje”

De XV-volgorde is niet alleen kenmerkend voor het taalgebruik van tweetaligen, maar ook verder sterk sociaal gemarkeerd: zeer frequent in niet-standaard Spaans, nauwelijks aanwezig bij de groep handelaren en ambtenaren.

Een dergelijke configuratie van kenmerken vinden we ook bij de gerundiale bijzinnen. Dit soort zinnen wordt gevormd met het affix *-ndo* aan het werkwoord en geeft aan omstandigheid, redenen, voorwaarde, enz. In de meeste vormen van het tegenwoordige standaard-Spaans worden deze zinnen vooral gebruikt *a* na de hoofdzin, *b* met een te interpreteren leeg onderwerp gelijk aan het onderwerp van de hoofdzin. Een voorbeeld is (21):

- (21)   llegó a la casa trayendo un perro
           kwam aan thuis brengend een hond
           „hij kwam thuis een hond met zich meebrengend”

In het Quechua vinden we een syntaktisch vergelijkbaar soort zinnen, maar hier zijn de bijzinnen praktisch altijd vooropgeplaatst, en kan het onderwerp van hoofd- en bijzin verschillend zijn. In de intertaal van Quechua-sprekers die Spaans leren en in het niet-standaard-Spaans vinden we zeer frequent Quechua-achtige gerundiale bijzinnen:

- (22)   *a*   ya llegando a la casa me jué a encontrar a mi papa
               al komend aan thuis ging vinden mijn vader
               „toen zij thuiskwam ging ik mijn vader zoeken”
           b   por eso „vaya al agua” diciendo vengo al agua
               daarom ga om water zeggend ik kom om water
               „daarom, als zij zegt „ga om water” kom ik om water”

In beide gevallen maakt de kontekst duidelijk dat het onderwerp van hoofd- en bijzin verschillend is (hoewel het onderwerp niet echt genoemd wordt in deze gevallen); in beide gevallen is de bijzin vooropgeplaatst. Alweer is er een zekere continuïteit met de stylistische mogelijkheden van het standaard-Spaans, waar voor nadruk de bijzin ook vooraan kan staan, en waar in bepaal-

de archaïsche uitdrukkingen het onderwerp niet gelijk hoeft te zijn. Toch suggereert een zeer sterke stratifikatie van de mogelijke structuren, en een nauwe gelijkenis tussen de niet-standaardmogelijkheden en het Quechua, een beïnvloeding door het Quechua.

Het derde geval betreft een tijdsonderscheid dat in het Quechua gemaakt wordt tussen verleden tijd en „sudden discovery”-tijd. De laatste tijd wordt gebruikt om gebeurtenissen of omstandigheden waarvan de spreker pas op de hoogte is en die een zekere verassing bevatten aan te duiden. In het Quechua vinden we het affix *-shka*, in het Spaans de voltooid tegenwoordige tijd *haber V-do*:

- (23)   *a*   alli mi-shka
              goed AF SD   „wat is het lekker”
              b   rico ha sido
                      lekker is geweest
- (24)   *a*   kaybi ga-shka
              hier zijn SD   „hij is de hele tijd al hier”
              b   aqui ha estado
                      hier is geweest

Dit gebruik van de *haber V-do* is minder sterk gestratificeerd dan de XV-volgorde of de vooropgeplaatste bijzinnen, en in het algemeen kenmerkend voor plattelands-Spaans.⁹ Vormelijk is het niet te onderscheiden van het gebruik om een resultaat aan te geven, en misschien is dat de reden van grotere distributie dan de andere Quechua-achtige kenmerken.

Sceptische lezers zullen opmerken dat er helemaal geen sprake is van echte beïnvloeding door het Quechua, maar veeleer van konvergentie met bepaalde structuren van het Quechua. Gezien het abstracte karakter van beïnvloeding via tweede-taalverwerving is direkte beïnvloeding niet beargumenteerbaar. Let wel dat als er sprake is van konvergentie, dat het dan „konvergentie” één kant op is: het Quechua is niet op vergelijkbare wijze door het Spaans beïnvloed.

Samenvatting

Ik hoop in de voorgaande bladzijden aannemelijk te hebben gemaakt dat er verschillende soorten beïnvloeding zijn met verschillende taalkundige effecten. Ook is misschien enigszins duidelijk geworden waarom de wederzijdse beïnvloeding van het Quechua en het Spaans in Ecuador asymmetrisch is: het Spaans heeft het Quechua uiterlijk beïnvloed als een gevolg van kulturele overheersing, het Quechua het Spaans innerlijk doordat steeds meer Que-

chua-sprekers deel uit gaan maken van de Spaanse taalgemeenschap. De groep half-werkelozen, vaak ex-indianen, in de stedelijke centra vormt het centrum van de ontwikkeling van het niet-standaard-Spaans.

Noten

1. Dit onderscheid innerlijke/outerlijke vorm is te danken aan W. von Humboldt (1949, 89-98). Zie verder Weinreich (1953).
2. Een goed beginpunt om de „outerlijke” geschiedenis van het Quechua te bestuderen vormt Torero (1974).
3. Deze opsomming kan niet pretenderen een analyse te geven van dit verschijnsel. Het is meer een aanduiding van enkele componenten.
4. Het proces van relexifikatie in de Ecuatoriaanse kontekst bespreek ik uitgebreid in Muysken (1980).
5. Chomsky (1981) bevat een zeer uitvoerige uiteenzetting over de verschillende dimensies van het begrip „government”, hetgeen op abstrakte wijze een aantal principes van paradigmatische coherentie verenigt.
6. Het verbindingsstreepje geeft aan dat het in het Quechua om een clitisch voegwoord gaat.
7. Op deze discussie kom ik zeer uitgebreid terug in Muysken (in voorb.).
8. Deze semantische categorie is zeer belangrijk en zeer wijd verbreid onder de dialecten van het Quechua. De term is afkomstig van Adelaar (1977).
9. De meest algemene beschrijving van het Ecuatoriaanse Spaans is nog steeds Toscano Mateus (1953).

Literatuur

- Adelaar, W. 1977, *Tarma Quechua*. Lisse: The Peter de Ridder Press.
- Chomsky, N. 1981, *Lectures on government and binding: the Pisa lectures*. Dordrecht: Foris.
- Humboldt, W. von 1949, *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues*. Darmstadt.
- Muysken, P. 1980, Half-way between Spanish and Quechua. The case for relexification. In: A. Highfield en A. Valdman (red.) *Historicity and variation in creole studies*. Ann Arbor, Mich.: Karoma.
- Muysken, P. in voorbereiding, Substratum and stratification: the gerund in Ecuadorian Spanish.
- Torero, A. 1974, *El quachua y la historia social andina*. Lima: Universidad Ricardo Palma.
- Toscano Mateus, H. 1953, El español en el Ecuador. *Revista de Filología Española*.
- Weinreich, U. 1953, *Languages in contact*. Den Haag: Mouton.

Pieter Muysken is verbonden aan het Instituut voor Algemene Taalwetenschap van de Universiteit van Amsterdam. Hij houdt zich bezig met sociolinguïstiek, kreolistiek en het Quechua, bereidt o.a. *De syntaxis van het Quechua: vorm en functie* voor en werkte verder mee aan *Taalproblemen van buitenlandse arbeiders en hun kinderen* (1980).